

PJESNIŠTVO MIRKA BANJEVIĆA

Sofija Kalezić

Montenegrin poetry of the second half of the 20th century was marked by a destructuralization of the previous way of singing. In most cases, with the exception of neo-romantic, surrealist and expressionist reflexes, the poetic expression moved between the traditional, on the one side, and modern, on the other. One of the poets who intertwined these two components in the most explicit way was Mirko Banjević. In the work *Poetry of Mirko Banjević*, author Sofija Kalezić treats the most important developmental stages of Banjević's work, that reflected in his poems, from his first collection *Pobuna uma (Rebellion of the Mind)* (1930) to his last collection *Roždanici* (1968).

Mirko Banjević, jedan od najpoznatijih crnogorskih pjesnika između dva rata, je rođen u selu Paprati pored Nikšića, 1905. godine. Gimnaziju je učio u Nikšiću u Trebinju, a diplomirao je na Filozofskom fakultetu, na Odsjeku za Jugoslovensku književnost, u Beogradu, 1934. godine. Prije Drugog svjetskog rata bio je profesor gimnazije u Gospiću i Paraćinu, a zatim novinar lista *Pravda* u Beogradu. Bio je učesnik NOB-a od narodnooslobodilačkog ustanka 1941. godine i rukovodilac proleterskih brigada. Nakon rata, radio

je u Crnoj Gori, gdje je bio urednik *Pobjede*, *Službenog lista*, *Stvaranja* i *Prosvjetnog rada*. Od 1953. godine živio je u Beogradu, gdje je bio urednik u izdavačkom preduzeću *Rad*, a potom urednik *Tanjuga*.

Pored poezije, pisao je novinske članke i prikaze, saradujući sa jugoslovenskim listovima i časopisima. Pjesme su mu prevedene na više svjetskih jezika, a zastupljen je i u različitim antologijama i zbornicima južnoslovenske poezije. Dobitnik je Trinaestojulske nagrade Crne Gore, 1962. i drugih priznanja. I pored toga što je iz njegovih stihova izbijao specifičan kreativni princip, pjesnikov opus su u velikoj mjeri odredile različite faze. Početni (*Pobune uma*) i središnji (*Sutjeska*) segment njegovog kreativnog luka intenzivnije je praćen književno-kritičkom mišlju, za razliku od završnog stvaralačkog perioda, oličenog u zbirkama *Do iskapi* i *Roždanici*, o kojem se manje pisalo.

Objavio je: *Pobune uma* (1930), *Šume* (1939), *Ognjena jutra* (pod pseudonimom Mirko Mitrov – 1940), poeme *Sutjeska* (1946), *Njegošev spomenik* (1947), *Zvezdani voz* (1951), *Bezdan* (1956), izbor iz poezije *Zemlja na kamenu* (1950), *Do iskapi* (1964), *Zavjet*, priredio Milorad Stojović (1965), *Roždanici* (1968). Izbori iz Banjevićeve poezije – *Strašno pleme*, priredio Milo Kralj (1978), *Druga strana mjesečeva* (1985), *Pobuna uma* (2003), *Korota krša* (2003), publikovani su kao posthumna izdanja.

Banjević poeziju naziva jedinim lijekom i utočištem, smatrajući da je pjesmom moguće izraziti usamljeno čovjekovo biće kroz sveobuhvatan i kompleksan psihološki pristup. „Pjesma je“, o njegovoj prvoj poetskoj zbirci *Pobune uma* (1930) Danilo Radojević izražava kritički sud, „osim toga, produkt najsloženije tajne: na nejasnom čovjekovom putu javlja se poezija kao mogućnost izlaza, neodređena ali bolja realnost, ubjeg koji pobuđuje zrak nade. To je osnovni motiv prve

Mirko Banjević
(1905–1968)

Banjevićeve zbirke pjesama *Pobune uma*, u kojoj traži put za izlaz iz patnje; sa razvijenom sviješću čovjek dopire do saznanja porijekla pojava, ali nemoćan da negira svoju konačnost¹. Ljubav u ovoj zbirci uvijek ima fatalan oblik, dovodeći onoga koji voli do grozničavog stanja tuge i iskušenja.

Problem preovlađivanja sistema društvenih odnosa kod ovog pjesnika svodi se na naslućivanje promjena, iz čega proizlazi i bunt, koji se provlači kao lajt motiv njegovog poetskog prvijenca. Kroz simbolično intonirane slike Banjević sugestivno dočarava viziju progona. U košmaru konflikata, on traži lik umrle majke kao jedino utočište u surovom i otuđenom svijetu. Nastojeći da prodre u smisao postojanja, lirski subjekat dolazi do spoznaje da je čovjeku pružena samo sposobnost da „varljivo

¹ Danilo Radojević: „Pobune uma Mirka Banjevića“, u hrestomatiji: *Crnogorska književnost u književnoj kritici V (Tradicionalna, avangardna i socijalna književnost)*, priredio Slobodan Kalezić, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002, str. 243.

snijeva“. U pjesmi *Večernje slovo*, on pruža konkretnu sliku odnosa u društvu:

Svake večeri kad zalazi vrijeme
Za nemirni posjev ruke dugih snova,
Jedno grdno čudo – neko strašno pleme
Obilazi putem svoga kobnog lova...

Vir široki lebdi sa površju plavom
U krugu se vrze kroz promaklo vrijeme,
Dok večernje slovo s najgroznijom javom
Nosi grdno čudo – neko strašno pleme.²

Već sam naslov Banjevićeve prve zbirke pjesama – *Pobune uma* (1930), pokazuje da se pjesnik opredijelio za put opšteg humanističkog angažovanja i umjetničkog bunta, protiv siromaštva i nakaznosti društvenog sistema. U početnoj stvaralačkoj fazi, njegova poezija sublimira pjesničku riječ ogoljenih i hiperbolisanih vizija, često alegorično prikazanih i naturalistički oslikanih. Pjesnik smatra da život pustoši ljubavna osjećanja, ali se nada da će njegova ljubav ostati da živi u vremenu. I pored rezigniranosti koja izbija iz njegove poezije, Banjević ljubav označava kao izvor moćne snage, silu koja je u stanju da skida okove i suštinski mijenja čovjeka.

Društveni odnosi nastali u vrijeme publikovanja zbirke doveli su do otuđenosti i dezintegriranosti, pa se autor takvom stanju svijesti i duha suprotstavlja nadahnuto oformljenim ciklusom nazvanim *Vilinske pjesme*. Cjelokupan ovaj poetski ciklus podrazumijeva motive obračuna sa svijetom, bunta i uzdizanja nad konačnošću.

² Mirko Banjević: „Večernje slovo“, u: *Crnogorska moderna (Ratković, Banjević, Zogović, Đonović, Mitrović, Ivanović)*, priredio Branko Banjević, Matica crnogorska, Podgorica, 2002, str. 39.

U *Pobunama uma* javlja se i izvjesni optimizam, nada koja se može shvatiti kao rezultat pjesnikove misli o skladu u vasioni, gdje zvijezde simbolišu trajnost i harmoniju. Završna pjesma u zbirci pod nazivom *Vjesnik* i pored toga što je realizovana kroz lični doživljaj, daje sliku opšteg stanja, naslućujući trenutak istorije u kojem se našao njegov narod:

Iskaišani moji dlani
od sivog neba što ga orem,
a čekam nad mojim crnim morem
ne osviću mi bijeli dani...

Iskaišani moji dlani
od dračnog neba tvrde kore,
pa još je uvijek zlo i gore –
nadam se, sviću moji dani!³

Osim egzistencijalnih, socijalnih, revolucionarnih, oniričkih, psiholoških i drugih, u Banjevićevoj poeziji iz početne stvaralačke faze mogu se naći i ljubavni motivi, bolje rečeno motivi minule ljubavi, koja se može razumjeti i kao buduća ili barem kao plam koji čovjeka grije neprolaznom svjetlošću, o čemu svjedoči pjesma *Kroz istinu ljubavi*:

Češće prazne misli u nas skaplju gorde.
Ogromna planina neizbježnih hlepnja
provijava kroz nas kao sive horde
nagnane pred slašću nekih divljih strepnja.
Ljubav se rasula ko skrhana lađa,
samo od nje dio za spokoj ćeš naći –

³ Mirko Banjević: „Vjesnik“, u: *Crnogorska moderna (Ratković, Banjević, Zogović, Donović, Mitrović, Ivanović)*, priredio Branko Banjević, Matica crnogorska, Podgorica, 2002, str. 59.

komadi još pleve po moru što rađa
jedan tužan i modar cvijet, s korovom kraj njega,
a pokraj nas bjega
svakoga trenutka
jedno žedno svijetlo; kad bi htio začii
našao bi nešto kraj neznanog kutka,
još se ćutke bijeli kao grudva snijega.⁴

Putem tzv. pozitivističkog i historiografskog pristupa može se doći i do pojedinih saznanja o pjesnikovom životu, prošlosti njegove porodice koja je stradala u oba rata, Banjevićevoj vezanosti za zavičaj i narod iz kojeg je ponikao. Njegove poeme posjeduju emotivnu i misaonu cjelovitost, predstavljajući klasično pjesničko djelo, počev od ostvarenja *Brijest*, publikovanog u drugom izdanju zbirke *Šume*, 1939. godine.

U književnoj kritici ocijenjena kao tvorevina koja „nosi sve odlike lirske alegorije, dramatične simbolike pada i nestanka epske Crne Gore, razaranja njenog klasičnog kulta i detronizovanja iskonskog zakona slavom i ljepotom“,⁵ *Brijest* je poema manjeg obima ispunjena istorijskim sadržajem realizovanim u alegoričnoj formi. U pitanju je snažna lirska ekspresija, sugestivna u vizionarskom izrazu i dramatična u predstavljanju biljke kao naroda nad kojim svjetske sile vrše fizičko iskorjenjivanje do genocida.

Ostvarenje *Brijest* posjeduje dokumentarnu osnovu i u vezi je sa događajem koji se odigrao na Cetinju dvije godine prije izbijanja Drugog svjetskog rata. U blizini Njegoševe Biljarde 1938. se nalazio stari brijest pod kojim su se Crnogorci okupljali na razgovor, uživajući u sjenci njegove krošnje. Na mjestu gdje se

⁴ Mirko Banjević: „Kroz istinu ljubavi“, u: *Crnogorska moderna (Ratković, Banjević, Zogović, Đonović, Mitrović, Ivanović)*, priredio Branko Banjević, Matica crnogorska, Podgorica, 2002, str. 57.

⁵ Ibidem, str. 253.

nalazio brijest godinu dana kasnije podignut je spomenik kralju Aleksandru, što je pjesnik doživio kao nasilni pad klasične Crne Gore, u poemu sa patriotskim motivima unoseći snažno osjećanje ljubavi prema oborenom stablu. Šire posmatrano, ona se može tumačiti kao izraz privrženosti svom narodu i njegovoj historijskoj prošlosti. U podnaslovu poeme autor je istakao: „Pjesma o historijskom Brijestu pod kojim su se skupljali Crnogorci“.

Početak poeme ispjevan je u interesantnom slijedu i stalnoj smjeni statičkih i dinamičkih motiva:

U tihoj
u noći gluvoj
tristoljetni krstati Brijest
gust kao šuma
vrisnuo je muklo...

Rastao je zeleni Brijest
da zagrlji bijeli svijet
da stigne vrhom do neba
da se razruni u beskraj...⁶

Ova poema posjeduje deskriptivno-refleksivnu i humanu dimenziju, izrazito je lirski obojena i nosi unikatan pečat autorske prepoznatljivosti. „Mirko Banjević je bio uvjeren“, konstatuje Minić, „da Crna Gora neće nestati poput ‘posječenog brijesta’ i da će njeni ljudi u vremenu koje je na pomolu, kroz borbu i revoluciju, izvojevati pravo na opstanak u zajednici sa drugim narodima koji takođe čuvaju i brane svoj identitet, svoj integritet i svoje ime“.⁷

⁶ Mirko Banjević: „Brijest“, u poetskom izboru istoimenog pjesnika: *Pobune uma*, M&B, Podgorica, 2003, str. 85.

⁷ Vojislav Minić: „Od Brijesta do Gostiju“, u hrestomatiji: *Crnogorska književnost u književnoj kritici V (Tradicionalna, avangardna i socijalna*

Poema *Brijest* je intonirana kao elegija, čiji se završni stihovi ulivaju u jedinstvenu umjetničku sliku i misaonu predstavu:

O kako bi bilo to,
planinski dive,
ako ostade igđe
u dubini zemljine vlage
tvoje ijedne žile
ukopane žive
da silinom sirove snage
iskonske
posljednje, jače
silovito opet izbije
rasprši crni kam –
da Brijest išiklja mlad!⁸

Za poetiku Mirka Banjevića poseban značaj imaju poeme *Bezdana* i *Sutjeska*. „Svaka od Banjevićevih dvanaest poema“, o navedenom segmentu pjesnikovog stvaralaštva piše Vojislav Minić, „(taj broj je uslovno određen jer ne postoji jasna granica između manjih poema i dužih pjesama), ima široku realnu podlogu, snažnu životnu osnovu, a često i opširnu predistoriju koja se mora poznavati ako se želi postići ozbiljan pristup njihovoj adekvatnoj poetskoj interpretaciji“.⁹

Banjević je često davao naznake sadržaja poeme u njenom podnaslovu ili u uvodnim stihovima, pa ovakvi „putokazi“

književnost), priredio Slobodan Kalezić, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002, str. 253.

⁸ Mirko Banjević: „Brijest“, u poetskom izboru istoimenog pjesnika: *Pobune uma*, M&B, Podgorica, 2003, str. 102.

⁹ Vojislav Minić: „Od Brijesta do Gostiju“, u hrestomatiji: *Crnogorska književnost u književnoj kritici V (Tradicionalna, avangardna i socijalna književnost)*, priredio Slobodan Kalezić, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002, str. 252.

korisno služe čitaocu kao upliv u njihov značenjski sloj. U predmetnom nivou Banjevićevih poema najčešće su objedinjene drame ljudske jedinke, nekog važnog kolektivnog udesa ili istorijskog događaja, kakav je predstavljala bitka na Sutjesci.

„Humanu dimenziju i duboku lirsku ekspresiju posjeduje i poema *Sutjeska*, koja je u našoj književnosti naznačenog perioda, uporedo sa Kovačićevom *Jamom* i Kaštelanovim *Tifusarima*, bila jedna od najčešće interpretiranih poema na jugoslovenskim prostorima“. „Bitka na Sutjesci bila je presudan događaj u našoj revoluciji“, navodi Jovan Čadenović, „velika i neosvojiva tema u književnosti, postala je duboka i trajna opsesija Mirka Banjevića, pjesnika i borca koji je prošao surovim kanjonom u vrijeme ofanzive. Inspirisala je i druge pjesnike, ali nikog tako trajno i podsticajno. Goran je namjeravao da napiše veliki ep o bici na Sutjesci. Pjesme o Sutjesci pisali su i drugi pjesnici, kao Vasko Popa (ciklus pjesama *Oči Sutjeske*)“.¹⁰

Banjević je pripremio četiri izdanja ove poeme, u periodu od 1946. do 1961. godine, koja se međusobno u znatnoj mjeri razlikuju. Da je bitku na Sutjesci osjetio u svoj njenoj tragičnosti, na vjerodostojan način može se vidjeti i iz njegovog dnevnika koji je vodio tokom Drugog svjetskog rata. Počeo je sa pjesničkom obradom motiva koje je objavljivao kao samostalne pjesme, kasnije uklopljene u cjelinu djela, označene brojevima umjesto naslova, pod kojima su pojedinačno bile objavljene. To je i jedan od razloga iz kojeg je u njegovom djelu središnjeg stvaralačkog perioda sublimirano mnoštvo motiva i ideja oformljenih na zajedničkoj predmetnoj matrici. Jedna od najvećih ratnih epopeja u Banjeviću je našla svog pjesnika.

¹⁰ Jovan Čadenović: „Specifična forma Banjevićeve ‘Sutjeske‘“, u hrestomatiji: *Crnogorska književnost u književnoj kritici V (Tradicionalna, avangardna i socijalna književnost)*, priredio Slobodan Kalezić, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002, str. 266.

Konkretni događaji iz ove imponantne epopeje u njegovoj poetskoj interpretaciji poprimali su etičke i moralne dimenzije.

O pjesnikovom smislu za poetske varijacije na uspio način govore stihovi iz prve verzije *Sutjeske*: „Da mastilo Sutjeska bude/ a pero planinska jela/ do dna bi presušile kapi/ dok ove nakitiš ljude/ I njihova velika djela“. U četvrtoj verziji istog ostvarenja, dati stihovi glase: „Da su mastilo tvoji izvori/ listovi - lisja, pero - jela/ riječ zvijezdom da izgori/ ne opisa ovih ljudi djela“. U poemi su dati brojni tragični prizori, od vojnika koji nadiru sa psima goneći narodnu vojsku do ubijanja ranjenih partizana, da ne bi pali neprijatelju u ruke.

Međutim, nailazimo i na prisustvo vedrijih prizora, kao što je onaj sa neranjivim konjanikom, koji kao lik iz bajke, krstari bojištem. Poema *Sutjeska* ne posjeduje homogenu strukturu jer nije u pitanju klasična poema, već inklinira ka ciklusu pjesama tematski vezanom za jedan istorijski događaj, pa pjesnička materija nije organizovana u skladu sa poetikom žanra kojem pripadaju poznate pjesme sa temom NOB-a i Revolucije. Pojedini kritičari su smatrali da je drugi dio poeme uspjeliji i da u njemu ima boljih ostvarenja, kao što su elegične pjesme o smrti istaknutih ličnosti iz Revolucije, kakve su bili Veselin Masleša, Sava Kovačević i Goran Kovačić.

O Banjevićevim inspirativnim izvorištima i načinu na koji je on kao očevidac i učesnik doživio spomenutu bitku, na slikovit način govori Milorad Stojović „*Sutjeska* se začela na licu mjesta, u neposrednom susretu sa krvavim pejzažima i obračunima, sa najvišim uzletima hrabrosti i čovječnosti, na jednoj i najdubljim porazima ljudskih osnova u čovjeku, na drugoj strani. U pjesnikovu dušu usjekla se neizreciva patnja i herojska akcija jedne vojske da se tragedija pobijedi, da se svijet i sudbina izmijene, tuga za izgubljenim drugovima i prijateljima, sumnja, ali istovremeno i vjera u mogućnost odbrane suštine ljudskosti“.¹¹

¹¹ Milorad Stojović: „Poetska stvarnost Sutjeske (na marginama *Sutjeske*)

U Banjevićevoj poemi konkretna i tragična životna stvarnost je podignuta do nivoa poetskog simbola. U književnoj kritici je primjećivano da su najsugestivnija mjesta u poemi ona u kojima se sve zbiva kao u snu, gdje je stvarnost moćnija od imaginacije, što je oličeno u djelovima pod nazivima - *Razgovor kostiju, I to je slava, Konjanik oblak* i drugima. Opijevanje bitke na Sutjesci autor je shvatio kao nastavljanje borbe na etičkom, idejnom i ljudskom planu, kroz globalnu humano intoniranu poruku mladim generacijama.

U zbirkama pjesama *Do iskapi* i *Roždanici* Banjević je objavio cikluse poema, prvi – *Sjeni (Zarezi I–IV, Pod pljuskom, Sudar, Ponor, Vijar, Zloslut i Prokletnik)*, a drugi – *Poeme (Iz Busena, Korota krša, Gosti i Krug sunca)*. Rukovijet poema *Sjeni* zauzima središnji prostor zbirke *Do iskapi*, koje motivi smrti i prolaznosti povezuju u sadržajnu cjelinu. Sam naslov *Sjeni* govori da je u ovim pjesmama dominantna lirski evokacija na preminule drage osobe koje su bilo vlastitom sudbinom, bilo smrću, imale važnu ulogu u pjesnikovom životu.

Sa nestalim članovima porodice autor vodi potresan dijalog, osjenčen vremenima prošlim i prostorima zavičajnim. Malom vijencu jezičkih i misaonih spregova autor je dao efektan naziv *Zarezi*. Unutrašnja koncepcija poeme zasnovana je na leksičkim folklornim spletoivima, uspjelo realizovanim motivskim nabojima i metaforičkim dometima. Ovaj stvaralački segment spada u red Banjevićevih lirskih ostvarenja koja predstavljaju obrazac pjesnikovih načela, u okviru kojih su primijenjeni jezički segmenti njegove poetike, od slikovitosti neologizama do izražajnosti arhaičnih govornih formi.

Poema *Pod pljuskom* predstavlja na konkretniji način oslikan unutrašnji svijet, traumatizovan teškim slutnjama, iz kojeg pjesnik vidi izlaz u misaonom vraćanju na zavičaj iz kojeg zrači

Mirka Banjevića“), u knjizi istoimenog autora: *Nadmoć ljudskosti*, knjiga druga, Biblioteka Studije, kritike, eseji, NIO Pobjeda, Titograd, 1987, str. 145.

spokojstvo. Izrazom *pljusak* obuhvaćeno je sve ono što je pjesnika tuklo u životu i progonilo ga, prisiljavajući njegovo biće na otpor i odbranu. Uzburkanost prirodne stihije okreće se protiv njegovog spokojstva, a lirski paralelizam između metafora i simbola, kao i pojedinosti iz pjesnikovog intimnog života – u ovom ostvarenju je očigledan.

Kao nastavak spomenutog tematsko-motivskog korpusa nastala je poema *Sudar*, čija je predmetnost oličena u unutarnjim sukobima i dilemama koje rastržu umjetnikovu ličnost. Uz zvučnu polifoniju i duševne nemire sudaraju se vazdušne i vodene stihije, a pjesnik je tragični junak, iskidan i razoren. Poemu *Ponor*, inspirisanu strahovima djetinjstva, autor je posvetio rano preminulom bratu Dušanu. Komponovana od desetak cjelina, ona predstavlja suptilni lirski vijenac, ocijenjen kao originalno i dirljivo djelo u korpusu naše međuratne poezije.

Sadržajnu osnovu poeme *Vijar* predstavlja narodno vjerovanje oličeno u postojanju vjetrogonja i duhova, kao i pretakanju fantastičnih slika djetinjstva u poetske predstave iracionalnog karaktera. Inkorporiran u shvatanje čovjeka iz naroda o mogućnosti razdvajanja duhovnog od tjelesnog, realizovan je predmeni dio poeme, čiji logičan nastavak predstavlja ostvarenje *Zloslut*, posvećeno pjesnikovom odnosu prema pjesmi noćne ptice kao prema crnoj slutnji, odnosno nagovještaju umiranja.

Poemom *Prokletnik*, on zatvara krug subjektivne lirike sa agonijom čovjekovog opstajanja u njenom središtu. U književnoj kritici ovo Banjevićevo ostvarenje poređeno je sa Jesenjinovim *Crni čovjek*, najviše iz razloga jer je formalni dijalog koncipiran poput unutrašnjeg monologa. U pitanju je simbolična vizija vlastite sudbine, poema u kojoj pjesnik dramu vlastitog življenja doživljava kao prokletstvo ljudskog roda. Ostvarenjem *Iza busena* Banjević dograđuje sliku zla, počev od njenog naslova, koji predstavlja sinonim za grob. U ovom djelu

bolest je personifikovana i u obliku nemani vodi dijalog sa ljudima.

Poemu *Korota krša* posvetio je sinovcu Stevanu, ubijenom od četničke ruke u Drugom svjetskom ratu. Banjević lirskim sredstvima - metaforama, simbolima i refleksijama oživljava lik sinovca, sa čijim nestankom se ugasio ogranak jedne porodične loze, ujedno pjevajući o tragičnoj sudbini cijelog naraštaja. Posljednje ostvarenje *Gosti*, obojeno socijalnim motivima, predstavlja završetak spomenutog vijenca. Desetak pjesnikovih „gostiju“ vodi sa njim dijalog ostvaren u različitim formama folklornog kazivanja, od leleka i tužbalice do zdravice. Ono predstavlja krajnju tačku Banjevićeve lirike u smislu konačnog određenja ljudskih sudbina koje su utkane kao neprolazne vrijednosti u etički smisao njegovog djela.

Banjevićevu liriku iz završne stvaralačke faze, kao i onu sa samog početka, predstavljenu u zbirci *Pobune uma*, u većoj mjeri karakteriše intimno ispovijedanje lirskog subjekta o unutrašnjim lomovima usljed bolnog suočavanja sa konačnošću, životom, svijetom koji ga okružuje i samim sobom. Svjestan da je jedini poredak koji opstaje poredak nepostojanosti, čime se stavlja znak jednakosti između ljudske egzistencije i apsurdna, pjesnik pleće poetsko tkanje tamnih tonova.

Dokumentarnost je bitna odlika Banjevićevih stihova u posljednjoj fazi njegovog stvaralaštva; veza sa biografijom očita je i u pjevanju o tragičnim događajima, koji su bitno obilježili njegov život, a time i njegovu poetsku ekspresiju. U pjesmi *Druga strana mjesečeva*, pjesnik ističe da bi pjevao drugačije da je imao drugačiji život:

Slovio bih i o tom što ima dobra
i ne bih noću mračio dan,
da išta u životu od ploda pobrah
a ne vječito da budem bran:

nekad ko ponor, nekad zdan
od nepreskok otrova kao kobra.¹²

Dok se u *Pobunama uma* poezija javljala kao jedino utočište i odbrana od života, u posljednjoj fazi Banjevićevog stvaralaštva polako nestaje i ta luka sigurnosti. Pjesnički jezik Mirka Banjevića i u završnoj fazi njegovog stvaralaštva odlikuju natprosječno bogatstvo i svježina, pa je očigledno da se njegov izraz temelji na najuspjelijim primjerima kako narodne leksike, tako i samosvojnih, originalnih kovanica (*jezgrati, mlaziti, vlatati, jedrati, osužnjiti, žitozlatu, crnognjati, preklonik, nepreskok, bjelolisni, vedrogorki, suvožuti, odiskon, pamtivijek*).

Autorov kreativni princip najviše dolazi do izražaja kroz upotrebu sinonima, igara riječima, tvorenja novih izraza ili dekomponovanja postojećih na sastavne djelove, pri čemu se mijenja njihov značenjski sloj. Čest je postupak združivanja sinonima i homonima, što za cilj ima intenziviranje pjesničke misli i promjenu intonacije. Igra je prisutna i na nivou cjelina višeg reda kroz originalnu metaforiku i leksičke sinestezijske spojeve koje prati melodija izrasla iz zvučnog aspekta riječi.

Ritam Banjevićeve poezije se demonstrira kao bitan element ekspresije, koji se na direktan način da sagledati putem brojnih semantičkih ponavljanja, koji vertikalno prožimaju tekstove ovog darovitog umjetnika. Oni predstavljaju kičmu pjesme, čvrsto držeći na okupu sve ostale elemente. Pojam dat na početku tek u ovlašnim potezima tokom pjesme se nagomilavanjem riječi bogati sadržajima, da bi se u njenom epilogu demonstrirao u svoj punoći i snazi, pa je očito da Banjević po bujnosti jezika spada u prve redove crnogorskih pjesnika međuratnog i poslijeratnog perioda.

¹² Mirko Banjević: „Druga strana mjesečeva“, u: *Crnogorska moderna (Ratković, Banjević, Zogović, Đonović, Mitrović, Ivanović)*, priredio Branko Banjević, Matica crnogorska, Podgorica, 2002, str. 95.

U posljednjoj fazi stvaralaštva veliki broj pjesama iz zbirki *Do iskapi* i *Roždanici* karakteriše čvrsta, ali jednobrazna kompozicija. Ovakav kreativni model je karakterističan za stvaranje poeme i njegove slabe strane ne dolaze toliko do izražaja upravo zbog veličine datih lirskih tvorevina. U zbirkama iz završne faze takođe ima izuzetnih stihova, koje nije mogao napisati prosječan pjesnik, što predstavlja potvrdu teze o Banjeviću kao poeti originalnih poetskih tvorevina i samosvojnog izraza.

U jednom od najuspjelijih posthumno publikovanih izbora Banjevićeve poezije pod ponovljenim nazivom *Pobune uma*, literarnom uspjelošću se posebno izdvaja pjesma *Zapis* za koju je autoru kao inspiracija poslužio distih koji je krajem Drugog svjetskog rata njemački vojnik urezao u crkvi Gospe od Škrpjela, a koji je glasio: „Koliko sam puta ovđe stajao i razmišljao koji me u Crnu Goru donese đavo.“

O, ko me dovede u taj kamen siv
đe se i val morski izubija živ,
a ni paklu ovđe nije sličan trag,
po kome skapava i sam ljuti vrag!
Ove mračne zemlje đe si nezvan gost,
staze su – zasjede, prelaz – srušen most.
Ni kost moju neće iznijeti vran,
iz te Gore crne – crnji sviće dan.
I ko ovđe uđe, susilan i jak,
ne vraća se više, popiće ga mrak.
Bezdana mu more – otpočinak crn,
a postelja – škrljci i otrovni trn...¹³

¹³ Mirko Banjević: „Zapis“, u poetskom izboru istoimenog pjesnika: *Pobune uma*, M&B, Podgorica, 2003, str. 381.

U stvaralaštvu Mirka Banjevića poeme kao obimne lirske forme, koje su se preobraćale u njegovu kreativnu opsesiju, predstavljale su najviši domet pjesnikovog modelovanja životne i društvene stvarnosti, ličnih opservacija i opšteljudskih preokupacija. I pored toga što je poema – veoma stara lirska vrsta, koja je postojala još u antičko i srednjovjekovno doba - obilježila pojedine književne epohe, poput romantizma, u Banjevićevom međuratnom pjesništvu umjetnički je realizovana kroz savremeni poetski izraz, osjenčen tragičnim tonaliteta i nadahnut oslobodilačkim idejama.

Literatura:

Primarna

- *Crnogorska moderna* (Ratković, Banjević, Zogović, Đonović, Mitrović, Ivanović), priredio Branko Banjević, Matica crnogorska, Podgorica, 2002.

- Banjević, Mirko: „Brijest“, u poetskom izboru istoimenog pjesnika: *Pobune uma*, M&B, Podgorica, 2003.

Sekundarna

- Čadenović, Jovan: „Specifična forma Banjevićeve ‘Sutjeske’“, u hrestomatiji: *Crnogorska književnost u književnoj kritici V (Tradicionalna, avangardna i socijalna književnost)*, priredio Slobodan Kalezić, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002.

- Jeknić, Dragoljub: „Poema ‘Sutjeska’ Mirka Banjevića“, u knjizi istoimenog autora: *Nemir riječi*, biblioteka Sinteza, NIŠRO Oslobođenje – OOUR izdavačka djelatnost, Sarajevo, 1983.

- Minić, Vojislav: „Od Brijesta do Gostiju“, u hrestomatiji: *Crnogorska književnost u književnoj kritici V (Tradicionalna, avangardna i socijalna književnost)*, priredio Slobodan Kalezić, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002.

- Radojević, Danilo: „Pobune uma Mirka Banjevića“, u hrestomatiji: *Crnogorska književnost u književnoj kritici V (Tradicionalna, avangardna i socijalna književnost)*, priredio Slobodan Kalezić, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002.

- Radojević, Radoje: „Lirsko-dramske sinteze u kratkim poemama Mirka Banjevića“, u knjizi istoimenog autora: *Studije i ogledi iz mon-tenegristike*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.

- Stojović, Milorad: „Bezdani čovjeka i svijeta (O poeziji Mirka Banjevića)“, u knjizi istoimenog autora: *Nadmoć ljudskosti*, knjiga druga, Biblioteka *Studije, kritike, eseji*, NIO Pobjeda, Titograd, 1987.

- Stojović, Milorad: „Poetska stvarnost Sutjeske (na marginama ‘Sutjeske’ Mirka Banjevića)“, u knjizi istoimenog autora: *Nadmoć ljudskosti*, knjiga druga, Biblioteka *Studije, kritike, eseji*, NIO Pobjeda, Titograd, 1968.